

VISOKO ŠKOLSTVO CRKVE U HRVATA Izvrješće s 21. simpozija profesora teologije

Đuro HRANIĆ, Đakovo

U velikoj dvorani Teologije u Đakovu održan je 1. i 2. travnja redoviti godišnji (21. po redu) simpozij profesora teologije. Tema ovogodišnjeg simpozija bila je *Visoko školstvo Crkve u Hrvata*. Na dvodnevnom simpoziju sudjelovalo je preko pedeset profesora s Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (KBF) i svih područnih studija (u Đakovu, Makarskoj, Rijeci i Splitu), s pripadajućih instituta, s afiliranih Vrhbosanske visoke bogoslovne škole i Franjevačke teologije iz Sarajeva te s Filozofsko-teoloških učilišta Družbe Isusove u Zagrebu.

Gostoprimstvo svim sudionicima Simpozija pružilo je Bogoslovno sjemenište u Đakovu.

Skup je poslije uvodne molitve otvorio prodekan KBF prof. dr. Vladimir Zagorac. Naglasio je aktualnost teme simpozija te rekao da je formalno uključenje crkvenog visokog školstva u sveučilišni studij gotovo, ali praktično uključenje je tek pred nama. Pojedine Teologije donedavno su bile samo afilirane KBF-u, a sada su na društvenom pravnom području postale područni studiji KBF-a i na taj način ušle su u sastav Sveučilišta u Zagrebu. Dok su bile samo afilirane ustanove KBF-u moglo je biti razlika u programima, no sada to više neće biti moguće. Osim toga cjelokupni sveučilišni studij i visoko školstvo u Hrvatskoj prolaze kroz svoju reorganizaciju. Potrebno je reorganizirati i teološki studij, iako još uvijek nisu gotovi svi statuti i pravilnici prema kojima se treba ravnati.

Skup je pozdravio i većim dijelom u njegovu radu sudjelovao je i đakovački i srijemski biskup dr. Marin Srakić. Rektor Teologije u Đakovu, dr. Pero Aračić izrazio je radost i zadovoljstvo što je Đakovo prihvaćeno kao mjesto održavanja simpozija. Pozdravio je sve kolege u ime domaćih profesora s Teologije u Đakovu te je kratko predstavio povijest današnje zgrade Teologije u Đakovu u kojoj se održao i simpozij.

I. POVIJEST VISOKOG ŠKOLSTVA CRKVE U HRVATA

Dva uvodna predavanja povijesnog karaktera održali su profesor crkvene povijesti na Teologiji u Đakovu dr. Andrija Šuljak te dekan KBF akademik Franjo Šanjek.

1. Povijest filozofsko-teološkog studija u Đakovu

Tema predavanja dr. Andrije Šuljaka bila je *Značenje jubileja filozofsko-teološkog učilišta u Đakovu*. U svom je predavanju predstavio povijest visokog crkvenog školstva u Đakovu. Đakovačko Bogoslovno sjemenište i Teologija u Đakovu su prošle godine obilježili 190 godina svojega postojanja. No, crkveno školstvo u Đakovu je i starije. Već 1330. godine, nakon osamdesetak godina boravka biskupa u Đakovu, spominje se Stolni kaptol s 13 poimence nabrojanih kanonika, od kojih je 8 magistara. Ova činjenica nameće pitanje, nisu li već tada imali katedralnu školu. Godine 1347. u Đakovo dolaze bosanski franjevci. Vjerojatno je osnovana i samostanska škola, jer samo dva tjedna kasnije kustos bosanske provincije i kasniji biskup bosansko-đakovački Pelegrin Saksonac traži od Svete Stolice dopuštenje da u samostanima smije otvarati škole. Godine 1400. spominju se u Đakovu klerici koji čekaju svoje svećeničko ređenje. Najvjerojatnije je riječ o klericima koji su bili odgajani uz biskupa i Stolni kaptol. Predtursko razdoblje je više neistraženo, negoli siromašno crkvenim školstvom u ovim krajevima. Poslije oslobođenja od Turaka, franjevci su u Osijeku u prvoj polovici 18. stoljeća osnovali Filozofsko-teološko učilište, koje je jozefinističkom reformom ukinuo Josip II. U isto vrijeme isusovci su osnovali svoju Akademiju u Požezi, koja je djelovala do ukinuća reda 1773. godine. Sjedinjenjem Bosansko-đakovačke i Srijemske biskupije đakovačkom biskupu Mateju Franji Krtici (1773. do 1805.) nametala se potreba za osnivanjem vlastitog bogoslovnog sjemeništa s filozofsko-teološkim učilištem. No, jozefinistički zakon o centralnim sjemeništima predstavljao mu je zapreku. Ipak 1802. situacija se promijenila: Franjo I. te godine preporučio je biskupima otvaranje vlastitih sjemeništa. Sam biskup Krtica nije uspio ostvariti svoju želju, nego je njegovu zamisao ostvario tek njegov nasljednik Antun Mandić 1806. godine. U bivšem franjevačkom samostanu otvorio je Bogoslovno sjemenište i Lyceum episcopale s dva odsjeka, filozofskim i teološkim. Radi što solidnije pripreme za četverogodišnji teološki studij, biskup Mandić je uz teološki odsjek otvorio i dvogodišnji filozofski tečaj, koji je djelovao do reorganizacije školstva u Monarhiji 1849. godine a kojega su od prvih godina pohađali i laici. U vrijeme biskupa J.J. Strossmayera u Đakovu je otvoren i konvikt sv. Bonaventure za odgoj franjevacca iz Bosne. Djelovao je kroz pune 22 godine (1853.–1876.). U konviktu su stanovali, a predavanja su pohađali u Bogoslovnom sjemeništu. Od vremena biskupa Strossmayera, koji je uveo tu praksu, više đako-

vačkih profesora otišlo je na Katolički bogoslovni fakultet u Zagreb gdje su se dokazali kao znanstveni djelatnici, a njih nekoliko obnašali su i službu rektora Sveučilišta u Zagrebu. U Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu je 1948. uz Visoku bogoslovnu školu bio osnovan Licej, ali kao 7. i 8. razred gimnazije. 1970-tih godina prerastao je u Biskupijsku gimnaziju J.J. Strossmayera, koja je djelovala sve do početka domovinskog rata 1991. godine. Visoka bogoslovna škola je prije 10 godina afillirana Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, a od 1994. godine nosi novo ime *Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Teologija u Đakovu*. Profesori uređuju svoj stručni časopis *Diacovensia – teološki prilozi* i časopis za pastoralnu orijentaciju-biskupijsko glasilo *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*. Đakovački bogoslovi izdaju svoj časopis *Poziv*. Teologija u Đakovu danas djeluje u vlastitoj novoobnovljenoj zgradi bivšeg franjevačkog konvikta, a uz zgradu Teologije počinje i gradnja Središnje biskupijske knjižnice i Biskupijskog arhiva, koji bi profesorima i studentima trebali omogućiti još solidniji studij i rad.

2. Povijest visokog školstva Crkve u Hrvata

Dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta, akademik Franjo Šanjek održao je predavanje o *Povijesti visokog školstva Crkve u Hrvata*. Zadržao se na razdoblju od srednjega vijeka do prosvjetiteljstva. Hrvatski školski sustav od njegovih ranosrednjovjekovnih početaka pa sve do prosvjetiteljstva se razvija pod okriljem Crkve i njezinih institucija. Europsko školstvo, kao i ono na hrvatskim prostorima, u razdoblju karolinške renesanse zasniva se na studiju sedam slobodnih umijeća. Iz tih će se umijeća, pojavom prvih sveučilišnih korporacija u 13. stoljeću, razviti fakulteti i stvoriti preduvjeti za viši studij teologije, prava i medicine. Civilizacijski vezani uz rimsku kulturnu baštinu i katolicizam, Hrvati aktivno sudjeluju u europskim integracijskim tokovima ne samo na crkvenom, nego i na intelektualnom, kulturnom i sveukupnom civilizacijskom planu. Školstvo se prilagođavalo prilikama i vremenu. Najslavnije ranosrednjovjekovne škole u Europi, pa tako i kod Hrvata, vezane su uz klastre benediktinskih samostana, nastaju u sjeni katedrali ili unutar utvrđenih gradova. U najstarijim hrvatskim crkvenim školama klerike i svjetovnjake se poučavalo u književnosti ili latinskom i hrvatskom jeziku, u matematici, metodi izrade liturgijskog kalendara, astronomiji, astrologiji, crkvenom pjevanju i teologiji. Papa Ivan X. i prvi splitski sabor inzistiraju da se sva hrvatska djeca Bogu posvete studijem književnosti te da plemstvo i slobodni hrvatski građani svoju djecu usmjere učenju ne samo hrvatskog, nego i latinskog jezika koji je bio smatran literarnim jezikom cijele zapadno-kršćanske ekumene. Nositelji školstva bili su hrvatski benediktinci i cisterciti, a u samoupravnim gradskim komunama uz hrvatsku obalu djeluju i samostalni učitelji kojima lokalne crkvene vlasti daju licentiam docendi. Zagrebački biskup Stjepan II. Ba-

lović pozvao je 1229. dominikance u Čazmu i nekoliko godina kasnije u Zagreb. Učinio je to s uvjerenjem da će njihovi samostani postati žarištima intelektualnog i kulturnog života. Red je utemeljen po uzoru na sveučilišne korporacije. Do tridentinskog sabora sve su crkvene škole bile otvorene i klericima i svjetovnjacima. Zagrebački dominikanci i katedralna škola su, po svjedočenju knjižne ostavštine, vrlo ozbiljno shvaćali studij profanih zanosti u skladu s Aristotelovskim razlikovanjem fizike, metafizike i teologije. Studij zagrebačkih dominikanaca bio je usredotočen poučavanju slobodnih umijeća, prava i teologije. Utemeljenjem pariškog sveučilišta i pojavom prosjačkih redova, franjevac i dominikanaca, u Hrvatskoj se razvio novi tip školstva. Katedralna škola u Zagrebu, koju je početkom 14. stoljeća utemeljio biskup Augustin Kažotić, organizirana je po uzoru na dominikanska »studia solemnna«. Kažotićev ustroj katedralne škole prvi je poznati viši studij na hrvatskom prostoru. Vrhovni starješina dominikanskoga reda određuje 8. prosinca 1495. godine da u Zadru bude generalno učilište dominikanskoga reda, a 1553. će se to i stvarno dogoditi. U vrijeme humanizma mijenja se organizacija visokoga školstva. Poslije tridentinskoga sabora 1578. godine Juraj Drašković osniva sjemenište u Zagrebu. 1582. godine pavlini obnavljaju leopoglavski studij (gimnaziju) i uz gimnaziju organiziraju filozofsko-teološki studij, koji 1674. godine postaje studium generale. 1669. godine isusovci osnivaju akademiju, koja će biti ubrojena u rang generalnih učilišta. U 18. stoljeću i franjevci osnivaju u Makarskoj svoje teološko učilište. Za posttridentiski razvoj humanističkog sveučilišta važnu su ulogu odigrali isusovci. Ukinućem isusovačkog reda 1773. godine, njihova je Akademija reorganizirana u skladu s novim prosvjetiteljskim kriterijima i te iste godine postaje »Kraljevskom Akademijom zanosti« s 3 fakulteta: filozofskim, teološkim i pravnim. Iako je Akademija prošla kroz krizu u doba apsolutizma (1851.–1859.) i konačno nestala, ona je ipak bila preteča modernog hrvatskog Sveučilišta u Zagrebu (1874.) u čijem je sastavu i Bogoslovni fakultet.

II. AKTUALNA PROBLEMATIKA VISOKOG CRKVENOG ŠKOLSTVA U HRVATSKOJ

Aktualnu problematiku i otvorena pitanja s kojom se susreće visoko crkveno školstvo u Hrvatskoj u svojim predavanjima osvijetlili su profesori ddr. Marijan Valković iz Zagreba te dr. Pero Aračić, rektor Teologije u Đakovu.

1. Izlaganja

a) Studij teologije kroz povijest

U prvom dijelu svojega izlaganja prof. ddr. Marijan Valković je dao pregled razvoja teoloških učilišta i teološkog studija kroz povijest. Pošao je od činjenice

da je u prvim kršćanskim stoljećima teologija imala određenu samostojnost u odnosu na službene predstavnike Crkve i da su teolozi uglavnom bili laici. Monasi su također bili laici. Biskupi su u prvo vrijeme bili ujedno i *doctores*, ali svojevrstni: karizmatički, mistični *doctores*. Pored njih postojali su i *doctores* u stručnom teološkom smislu. Veliki crkveni oci postali su biskupima u zreloj životnoj dobi. Studirali su prije toga kod drugih, tako da kada kasnije Augustin i drugi nastupaju kao autoriteti, nastupaju kao *doctores* koji su prije toga stekli svoju formaciju. U 12. stoljeću dogodio se značajan razvoj na području školstva koji je doveo do stvaranja novih učilišta. Učitelji glavnih disciplina (teologija, pravo, medicina, filozofija) udružili su se u jednu udrugu radi očuvanja svojih interesa. Napravili su statut i dobili su državno i crkveno priznanje s važnim povlasticama:

osobna sigurnost, samoupravljanje, vlastito sudstvo, oslobođenje od poreza, pravo promoviranja, oslobođenje studenata klerika od dužnosti rezidencije itd. Tako je, za razliku od partikularnih srednjovjekovnih škola, nastao *studium generale*. Ime *universitas* u današnjem smislu, kao sabiralište svih znanosti, pojavilo se potkraj 14. stoljeća i to najprije u Njemačkoj. Ranije se tom riječju, kao *universitas*, označavalo udruženje ili fakultet, podjela unutar studenata prema nacijama, udruga učitelja i studenata. Na sličan način, spontano, iz ljubavi prema znanosti, kao u Parizu, pojavile su se velike škole u Bologni i Oxfordu. Još u 13. stoljeću slijedila su ih bezbrojna druga učilišta, koja su osnivana privilegijem, darivanjem i poveljama od strana papa, careva i drugih zemaljskih gospodara. Sve to pokazuje samostalnost visokog školstva u Crkvi i u društvu. Uz *sacerdotium* i *imperium*, pojavio se i *studium*. U Crkvi postoji usmjerenost školstva prema hijerarhiji, ali i prema političkoj vlasti, koje su nastojale dati povlastice, no i instrumentalizirati školstvo u svoje svrhe: opravdane a katkad i neopravdane. Snaga studija bila je u *ratio*, tj. u argumentima. Teolozi budno čuvaju svoju autonomiju. Francuska revolucija će srušiti mnoge stare figure, a inicijativu preuzima Rim. 1824. osnovan je Collegium romanum i preuređeno sveučilište u Louvenu, a onda prema njihovom modelu nastaju i druga učilišta. Kroz tendenciju centraliziranja visokog školstva u Engleskoj i napore organiziranja katoličkog sveučilišta u Dublinu, sredinom prošloga stoljeća rađa se ideja o sveučilištu. Tijekom prošloga i početkom ovoga stoljeća postoji tenedencija osnivanja katoličkih sveučilišta. S obzirom na moderni sveučilišni studij i teologiju ukoliko je dio modernog sveučilišnog studija u mnogome će utjecati novi humanizam širen za vrijeme prosvjetiteljstva. Smisao sveučilišnog studija (Sveučilišta u Göttingenu 1737.) je nauk i istraživanje istine dobrote i ljepote, ali bez nekog posebnog cilja. Na razvoj visokog školstva posebno će utjecati model sveučilišta što ga je 1809. za novoosnovano berlinsko sveučilište izradio Wilhelm von Humboldt. Naglašava se organsko jedinstvo svih znanosti i živi susret studenata sa znanošću, pri čemu posebno mjesto ima novi tip profesora. Profesor je slobodan, samostalan prenositelj znanosti, ali i istraži-

telj, koji suvereno vlada svojim područjem. Od temeljne su važnosti njegova sloboda u nauku i u istraživanju. Prema tom modelu njemačkih učilišta, teologija je sveučilišna i studijska disciplina poput ostalih. Priznaje joj se status znanosti. Teološki fakulteti su u sastavu državnih sveučilišta, profesori su državni činovnici, država preuzima troškove teoloških fakulteta. Ovaj tip visokih teoloških studija je uglavnom ostao u srednjoj i sjevernoj Europi, ali je zbog napetosti između Crkve i države uglavnom nestao u romanskim zemljama. Na državnim sveučilištima su ostali samo teološki predmeti povijesnog karaktera: povijest Crkve, povijest starokršćanske literature i sl. (no nema teologije kao fakulteta). Danas bi mnogi u Italiji željeli da teologija uđe u sastav državnih sveučilišta, no istodobno se u Njemačkoj mogu čuti i glasovi protiv »državnih teologa«. Iz svega je jasno da je teologija znanost, ali *sui generis*. Među ostalim znanostima potrebna je i njezina prisutnost, ali na specifičan način. Ona pretpostavlja vjeru. Danas u vrijeme ekumenizma, teologija ima i ekumensku dimenziju. Na katoličkim teološkim fakultetima već predaju i pripadnici drugih konfesija. Jednako tako ima i studenata drugih konfesija. Posebno je pitanje za promišljanje velik broj studenata laika te studenata žena na katoličkim teološkim fakultetima. Teologija je upućena na dijalog s ostalim znanostima, ali mora dobro paziti na svoju specifičnost. Opasnost je da profane znanosti na teologiju primjene svoj pozitivistički model ili da teologija ne uspije izraziti svoju racionalnu i znanstvenu stranu koliko to traži suvremena kultura. Ukoliko je teologija unutar državnog sveučilišta, onda je izazvana da izrazi svoju racionalnu i znanstvenu stranu. Teologija tada treba imati i potrebnu autonomiju i slobodu, iako ne može biti neovisna o istini ili o hijerarhiji. Teološki studij kao znanstveno proučavanje (biskup Walter Kasper ga naziva kritičkom teorijom crkvenog nauka i crkvene prakse) načelno je otvoren svim vjernicima. Klerikalna sužavanja teologije odraz su konkretnih povijesnih prilika. Teologijom se bave i žene, ne samo kao studentice, nego i kao stručnjaci. Valja razlikovati više razina studija teologije: studij teologije na visokim crkvenim učilištima koja je osnovala ili odobrila Sveta Stolica te imaju kanonski status i druga crkvena učilišta. Odobrenje im je većinom dano zaključivanjem konkordata s političkom vlašću na čijem se teritoriju nalazi fakultet ili sveučilište. Na područjima gdje postoji naglašena odvojenost Crkve od države, premda ne neprijateljska, nerijetko postoji mogućnost teološkog studija koji nije pod kompetencijom crkvene vlasti. Odnose se većinom nastoji urediti parcijalnim nižim ugovorima. O pitanjima visokog crkvenog školstva te specifično o pitanjima izobrazbe svećeničkih pripravnika postoje različiti crkveni dokumenti: *Gravissimum educationis*, *Optatum totius*, *Ratio fundamentalis*, *Sapientia christiana* i drugi. Što se tiče usmjerenja teološkog studija u tim dokumentima ne postoji uvijek i ujednačena linija. Iako nema kanonski status, mnogi navode govor pape Ivana Pavla II. njemačkim teozolozima u Altöttingu 18. studenoga 1980., u kojem je Papa upozorio na opas-

nost umnožavanja specijalizacija, što može zasjeniti smisao i ciljeve teologije. Papa ističe slobodu teološkog rada i njegovu komplementarnost sa zadaćom hijerarhije, iako nije svedivo jedno na drugo. U službi su istog cilja i zato moraju ostati u trajnom dijalogu. Ipak, biskupi si ne mogu rezervirati pravo nad teologijom kao znanošću.

b) Visoko crkveno školstvo u Hrvatskoj danas

U drugom dijelu svojega izlaganja prof. ddr. Marijan Valković progovorio je o aktualnim pitanjima visokog crkvenoga školstva u Hrvatskoj. Poslije demokratskih izbora u Hrvatskoj KBF je vraćen u sastav Sveučilišta u Zagrebu, a Visoke bogoslovne škole tradicionalno su bile samo crkvene ustanove. Fakulteti imaju istraživanje i znanstvenost, a ne pripravu svećeničkih kandidata u prvom planu. No, Crkva mora misliti i na svećeničke kandidate te se brinuti kako nadopuniti studij za svećeničke kandidate, a fakulteti trebaju ostati otvoreni svim sposobnim studentima. U Hrvatskoj imamo jedan katolički fakultet. Preko KBF su sa Sveučilištem povezani i njegovi instituti a i Visoke bogoslovne škole sa svojim institutima. Temelj su Zakon o visokim učilištima, Statut Sveučilišta, Ugovor između Sveučilišta i KBF kao i Statuti KBF. Prof. Valković je naglasio da možemo biti zadovoljni ugovorom između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području školstva i kulture, koji maksimalno ide ususret visokim učilištima Katoličke Crkve. Rijetko se mogu naći zemlje u kojima država izravno priznaje i osigurava financijska sredstva ne samo za obrazovanje vjeroučitelja, nego i drugih pastoralnih djelatnika, te za profesore i odgojitelje različitih instituta. Studenti su izjednačeni sa studentima svjetovnih učilišta. Osobito su važni članci 10. i 11. Ugovora između Republike Hrvatske i Svete Stolice.

Sadašnje stanje KBF, rekao je dr. Valković, pravno i činjenično je u dosta labavoj situaciji i nije doraslo težini situacije i mogućnostima koje se pružaju. Glavni problem strukturalnih slabosti naših crkvenih učilišta nije s državne, nego s crkvene strane: hijerarhijske i akademske. Biskupska konferencija nema pravog koncepta o ulozi visokog školstva, te je zato i slaba briga za crkveno školstvo na cijelom hrvatskom području u cjelini. Pojedini biskupi se brinu o svojim sjemeništima ili visokim školama na svom terenu, ali nedostaje širina pogleda na cijelu Hrvatsku. Neki biskupi čak ne vide razliku između sjemeništa i fakulteta. Često nema svijesti niti o potrebi znanstvenog rada i visoke teološke kulture. No, vjerojatno nije niti realno očekivati nešto od biskupa što se nije jasno iskristaliziralo niti na akademskoj razini. Sadašnja situacija visokog crkvenog školstva u Hrvatskoj uvjetovana je, s jedne strane, dogovorom između crkvene i političke vlasti. No taj se dogovor manje događao na akademskoj razini. S druge strane ta je situacija označena opravdanim financijskim interesima kako bi se došlo do potrebnih

sredstava. Nedostaje akademska strukturalna odredba, što je velika anomalija jer prije formalnog i juridičkog priznanja neke institucije treba postojati idejni koncept. Neke se pojedinosti mogu doraditi i u hodu, no iznimno. Odmah poslije političkih promjena u Hrvatskoj trebalo je na akademskoj razini doći do razmišljanja o budućnosti teološkog studija, no ono je izostalo. Ako u budućnost idemo bez koncepta, vrlo brzo se mogu dogoditi teška razočaranja. Znanstveni rad zahtijeva i znanstvenu razinu. Regrutiranje kadrova treba biti konstruktivno, a ne involutivno. Problem je imati i materijalne uvjete. KBF nema svoje zgrade, no akademska zajednica KBF ne može preuzeti tehničku brigu oko njegove izgradnje. To je zadaća investitora. Potrebna je i tipizacija instituta povezanih s KBF te područnih Teologija. Sve te ustanove ne mogu biti na razini znanstvenih instituta, jer smo siromašni personalom. I tu je potrebna neka kategorizacija. To će uvjetovati i imenovanja i promocije nastavnika. Potrebna je suradnja među svim postojećim ustanovama. Veliko je pitanje kako osmisлити našu teologiju kao pogon. Postoji kriza sveučilišne teologije. Ako nismo na određenoj razini, možemo biti i kontraproduktivni. Teologija može i mora imati svoje mjesto u akademskom sveučilišnom svijetu i u kulturnom ozračju, ali konkretne odrednice ove zadaće su si lom prilika izvan kompetencije samih teologa. One su u rukama crkvene i političke vlasti. Pitanje zgrada, statusa, finacija je u njihovim kompetencijama. Bilo bi potrebno da je na simpoziju pristuan određeni broj biskupa koji bi bili voljni ući u svu tu problematiku. Velika je zadaća teologa da predstavnicima crkvene vlasti izrade i predoče uvjerljiv model visokoga školstva u Hrvatskoj. Potrebno je usuditi se izraditi neke teze za razmišljanje i nastojati uspostaviti dijalog s onima koji imaju vlast u Crkvi. To će sigurno izazvati polarizaciju. No, u ovoj se situaciji bez toga ne može. Situacija je teška i treba joj dati dostatnu težinu, služeći se stvarnim argumentima, kako bi se mogla naći prava rješenja.

c) Koje profile zvanja pripremaju naša crkvena učilišta?

Dr. Pero Aračić govorio je o mjestu studenata teoloških učilišta u društvu i u Crkvi te o strukturi teološkog studija. Preduvjet programa teoloških učilišta jesu profili zvanja za koje spremamo studente. Teologija kao znanost i znanstvena razina studija ostaju trajne odrednice studija, no ipak valja imati na umu činjenicu da se teologijom kao znanostu profesionalno poslije studija bavi veoma malen broj studenata koji završavaju naša teološka učilišta. Naša učilišta pripremaju prije svega pastoralne djelatnike naše Crkve i pastoralne djelatnike u našem narodu. Prošle godine je na Simpoziju profesora bilo konstatirano da su tri četvrtine studenata naših učilišta laici. Čini se da ta činjenica još uvijek nije našla odjeka u onome što mi njima nudimo. Sadašnji profili koje spremamo su diplomirani teolog – svećenički kandidat (5+1), diplomiran teolog – svjetovnjak (5), diplomirani kateheta (4), učitelj duhovnosti (2), teolog (3) i diplomirani crkveni glazbenik

(4). U predgovoru Reda akademske godine za 1996./1997. razlikuje se ministerijalno-pastoralni rad i laičko-pastoralni rad (u kulturnom, karitativnom i odgojnom području) za koji se spremaju studenti naših učilišta. Osobito se naglašava vjeroučiteljski i nastavni rad u školi i u župnoj zajednici, mogućnost rada kao profesor religiozne kulture te mogućnosti koje dijelom zadiru u specifično kršćansko poslanje a dijelom u šire kulturno djelovanje (prevodilaštvo, izdavaštvo, rad u sredstvima društvenog priopćavanja, crkvena administracija, biblioteкарство, arhivistika). Ostaju otvorena pitanja npr. mjesta studenata koji završavaju Institut za teološku kulturu ili mjesto učitelja duhovnosti. Čini se da naša Crkva nije dovoljno ambiciozna i da još uvijek ne vidi područja svoje prisutnosti u društvu. Crkvenom vodstvu bi u tom traženju trebale pomoći akademske vlasti i stručna baza na našim učilištima. Čini se da bi bilo potrebno pored diplomiranog teologa i diplomiranog vjeroučitelja pripravljati i neka druga zvanja. Laici će morati imati udjela i u pastoralu župne zajednice, jer nije moguće razviti moderan pastoral ukoliko ne bude više pastoralnih djelatnika. Ne može se računati da bi postojeće potrebe župnog pastora mogli zadovoljiti vjeroučitelji u školi svojim dodatnim volonterskim radom u župi. Iako se ne smije razmišljati iz nevolje nego iz ekleziologije i teologije, ipak se mora reći da je i svećenika sve manje te da je njihova dobna struktura sve nepovoljnija. No, laici imaju svoje mjesto u poslanju Crkve snagom kršćanskog dostojanstva i primljenih sakramenata, a ne radi nedostatka svećenika. Jedna od zapreka promišljanju o pastoralnim asistentima u župnim zajednicama jeste *financijsko pitanje*. Iako postoje objektivne poteškoće, ipak se mora priznati da Crkva nije toliko siromašna, nego nema potrebne koordinacije materijalnih sredstava. Velike mogućnosti postoje i na socijalnom području rada, osobito odgojno-savjetnički rad u kojem bi Crkva trebala biti prisutna. Potrebno je u tom kontekstu razmišljati jesu li Crkvi potrebna vlastita savjetovišta ili bi bilo bolje da djelatnici koji bi se spremali na crkvenim učilištima svoje mjesto traže u društvenim ustanovama. Otvorene su i mogućnosti širokog područja rada u medijima.

d) Struktura teološkog studija

Drugi dio svojega izlaganja dr. Aračić je posvetio strukturi studija s obzirom na nastavne programe. Donio je paralelan pregled obavezne satnice koju pojedine materije imaju na različitim filozofsko-teološkim učilištima s petogodišnjim programom u Sloveniji, Austriji i Hrvatskoj. Iz pregleda koji je donio bilo je moguće uočiti da imamo znatno veću ukupnu satnicu studija od austrijskih učilišta. Satnica filozofskih predmeta je uglavnom ujednačena, isto tako satnica pastoralne teologije i duhovnog bogoslovlja. Biblijski predmeti na drugim učilištima imaju nešto veću satnicu negoli kod nas. Uvod u otajstvo Krista i povijest spasenja na austrijskim filozofsko-teološkim učilištima ima 4-5 sati i želi uvesti u cjelokupni

teološki studij, dok kod nas ima 2 sata (razlika je u konceptu toga predmeta). No, u ostalim teološkim disciplinama (fundamentalna teologija, dogmatika, moralna teologija, crkvena povijest, kanonsko pravo, liturgika s homiletikom, ekumenska teologija, patrologija) satnica je znatno veća (6–10 sati; ponegdje je veća i za 50%).

Prosječna tjedna satnica obaveznih predmeta na KBF je 20 sati, u Grazu 13, u Beču 15,5, u Innsbrucku 16 a u Ljubljani 17 sati. Iz danog pregleda se može vidjeti da pojedine materije kod nas imaju daleko veću satnicu, te je zato i studij opterećen velikim brojem sati predavanja. Sve ovo pokazuje da je na našim crkvenim učilištima – ukoliko se doista želi udovoljiti zahtjevima izbjegavanja sitnih kolegija, smanjiti broj sati predavanja i ostaviti veće mogućnosti za istraživački pristup studiju te ići za tendencijom godišnjih ispita – potrebno smanjiti satnicu obaveznih predavanja. Na taj način bi se, naglasio je dr. Aračić, dobile daleko veće mogućnosti za ponudu izbornih predmeta te bi se istodobno stvorila i mogućnost stvaranja različitih usmjerenja u studiju.

Polazeći od problematike modela četverogodišnjega studija na postojećim institutima KBF i pojedinih Teologija kod nas (poglavito katehetski instituti koji spremaju vjeroučitelje) te sličnih instituta u Austriji koji spremaju tzv. »selbstständige Religionspädagog«*en*, dr. Aračić je iznio i svoja promišljanja o mogućnostima različitih usmjerenja u studiju i formaciji raznih kadrova s temeljnom teološkom izobrazbom. Napomenuo je da austrijski model traje jedanaest semestara, a satnica iz filozofije, fundamentalne teologije, uvoda u misterij Krista i povijest spasenja, dogmatike, moralne teologije i crkvene povijesti mu je potpuno ista kao i na redovitom petogodišnjem filozofsko-teološkom studiju te svi studenti te predmete slušaju zajedno. Biblijski predmeti i liturgika imaju nešto manju satnicu od petogodišnjeg filozofsko-teološkog programa, dok se pastoralno-katehetski predmeti na takvim austrijskim institutima predaju posebno. No, mnoge materije imaju potpuno istu satnicu na institutima i na redovitom filozofsko-teološkom studiju. Iz toga je izvukao određene zaključke koji bi mogli predstavljati izazov i za nas u Hrvatskoj: satnicu obaveznih predmeta petogodišnjeg filozofsko-teološkog studija koji na našim hrvatskim učilištima sprema diplomirane teologe je ionako potrebno smanjiti. To smanjenje satnice obaveznih predmeta (na 14–16 sati) bi istodobno omogućilo da svi studenti petogodišnjeg programa (usmjerenje diplomirani teolog) te studenti sa instituta (osobito naših katehetskih instituta) zajedno slušaju obavezne predmete. Kroz izborne predmete bi se osnažila teološka izobrazba diplomiranih teologa (na teološkom fakultetu), odnosno stvorila bi se mogućnost oblikovanja različitih usmjerenja (programi instituta) te formacije različitih pastoralnih djelatnika i drugih potrebnih kadrova. (Ujedno bi to stvorilo prostor i za eventualni dvopredmetni studij određenog broja studenata laika.) Dr. Aračić je napravio i doraduje programe za različita usmjerenja četve-

rogođišnjeg i petogodišnjeg studija na crkvenim učilištima te je prezentirao strukturu i satnicu programa koje izrađuje. Osobno smatra da bi kvaliteta studija i na drugim smjerovima, a ne samo smjer diplomirani teolog, zahtijevala petogodišnji studij; petogodišnji studij bi omogućio i solidnu temeljnu teološku izobrazbu, studenti svih usmjerenja bi mogli zajedno slušati temeljne obavezne predmete i ostalo bi dovoljno prostora za različita usmjerenja u studiju.

Izlaganje je zaključio konkretnim prijedlozima: (1) Dozrelo je vrijeme da se oblikuje ekspertna komisija. U njoj bi trebale s po jednom osobom biti zastupljene svaka katedra ili po dvije srodne katedre. Ta bi komisija kroz dogleđno vrijeme mogla doći do očekivanih poboljšanja u strukturi studija. (2) U strukturi studija postoje prostori za racionalizaciju i izbjegavanje nepotrebnih ponavljanja (npr. sakramenti se predaju u dogmatici, moralci, pravu, pastoralu i liturgici). Tu je moguće postići određeno objedinjavanje i smanjenje satnice. Sličnom racionalizacijom i smanjenjem satnice bi se stvorio prostor za bogatstvo smjerova studija i bogatija usmjerenja i specijalizacije. (3) Potrebno je odmjeriti snage i ne težiti da svi svuda radimo sve. Neki se centri trebaju specijalizirati za određena usmjerenja u studiju. (4) Potrebno je smanjiti broj semestralnih ispita i uvesti više godišnjih ispita. Previše sitnih kolegija doprinosi rascjepkanosti studija i pomanjkanju sinteze. (5) Potrebno je znati koje djelatnike i profile zvanja Crkva želi formirati te kakvo je njihovo mjesto i u društvu, a ne samo u Crkvi. U formaciji djelatnika nipošto se ne smije ići ispod razine studija na svjetovnom području. (6) Pastoralna godina i pastoralni praktikum za svećeničke kandidate zahtjeva svoje domišljanje. Pored pastoralnog praktikuma za svećeničke kandidate valja razmišljati i o pastoralnom praktikumu za druge crkvene službe i pastoralne djelatnike. (7) Potrebno je razmišljati i o kvaliteti kandidata koje dobivamo na teološki studij. Studenti koje imamo ne zadovoljavaju potrebnu kvalitetu. Kvalifikacijski postupak mora biti zahtjevniji u bodovnom pragu, a komisija koja obavlja motivacijski razgovor bi trebala imati mogućnost nekoga isključiti iz klasifikacijskoga postupka (što do sada nije bilo moguće).

III. OKRUGLI STOL: VISOKA TEOLOŠKA UČILIŠTA IZMEĐU SVEUČILIŠTA I CRKVE U HRVATA

U popodnevnim satima prvoga dana simpozija organiziran je okrugli stol pod naslovom *Visoka teološka učilišta između Sveučilišta i Crkve u Hrvata (teološki fakultet, visoka bogoslovna škola, instituti)*. Za okruglim stolom bili su: predstavnik KBF – dekan akademik Franjo Šanjek, predstavnik područnih Teologija – rektor Teologije u Splitu dr. Marin Škarica i predstavnik instituta – pročelnik Instituta za teološku kulturu u Zagrebu dr. Zdenko Tenšek. Njih trojica su kratkim izlaganjima napravili uvod u plenarnu raspravu.

1. Izlaganja

a) *Mjesto Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sveučilištu*

Dekan KBF, akademik Franjo Šanjek je rekao da su se povratkom KBF u okvir Sveučilišta u Zagrebu javili i određeni problemi povratka u Sveučilište, ali i pitanje priznanja sa strane Sveučilišta svih institucija koje su u okviru KBF nastale od 1952. do danas. Jednako tako bilo je potrebno usaglasiti i kanonsko zakonodavstvo o visokom crkvenom školstvu sa zakonom o visokim učilištima Republike Hrvatske. Zakonodavstvo Republike Hrvatske o visokom školstvu se često mijenja. Od demokratskih promjena do danas u Hrvatskoj su izglasana dva različita zakonodavstva (1994. i 1996. godine, koje se također već pokazalo manjkavim). Osobito se pojavilo pitanje različitih (prvenstveno društvenih) instituta, koji su prvotno trebali biti uklopljeni u tzv. veleučilišni studij, no taj se pokušaj pokazao nedostatnim. Ugovor između KBF i Sveučilišta u Zagrebu potpisan 11. ožujka 1996. rješava određena pitanja, no postoje neki crkveni instituti koji ne odgovaraju sveučilišnim standardima, ali su potrebni Crkvi u Hrvata te bi ih trebalo reorganizirati kako bi zadovoljili sveučilišne kriterije s obzirom na programe i nastavnički kadar i zadovoljili potrebe domovinske Crkve. Između crkvenih visokoškolskih ustanova koje objedinjuje KBF nastaju nesuglasice radi njihovih težnji. Dekan Šanjek je izrazio želju da okrugli stol postavi neka načela prema kojima bi se rješavali postojeći problemi. Država se pokazala spremnom riješiti određene materijalne osnove za funkcioniranje, no ostvarenje tih prava često ide vrlo sporo. Pitanje napredovanja nastavnika je, čini se riješeno, jer je ustanovljena matična komisija za filozofsko-teološke studije koja bi trebala rješavati ta pitanja. No, od svih nastavnika se traži podlaganje državnom zakonu o visokom školstvu, zadovoljavanje objektivnih znanstvenih kriterija, objavljivanje radova u međunarodnim časopisima (odnosno u domaćim časopisima s međunarodnom znanstvenom referencijom: za sada su to *Bogoslovska smotra* i *Croatica christiana periodica*) te prihvaćanje svega ostaloga što državno zakonodavstvo traži za napredovanje. Dekan je izvijestio prisutne o napredovanju izrade statuta KBF (statut je uz male primjedbe prihvaćen u Rimu, no naši su biskupi tražili da se u statut uključe i instituti područnih Teologija). Naglasio je i potrebu stvaranja novog plana i programa u skladu s onim što su govorili ddr. Valković i dr. Aračić. Osobito je potrebno smanjiti broja ispita te studij obogatiti većom ponudom izbornih predmeta, vodeći računa o činjenici da je na petogodišnjem studiju (zvanje diplomirani teolog) svega jedna četvrtina aspiranata na svećeništvo, a da su svi ostali studenti laici. Predmeti se ne mogu određivati prema mogućim profesorima, nego prema objektivnim kriterijima. Izrazio je svoje mišljenje da bi u tu svrhu bilo najbolje oformiti komisiju koja bi se pozabavila svim ovim pitanjima i koja bi rezultate svoga rada podastrla vijećima, Biskupskoj konferenciji, Sveučilištu i Kongregaciji za katolički odgoj, koji su nadležni donijeti odluke. Dekan akade-

mik Šanjek je svoje izlaganje završio riječima da KBF vidi kao središte federacije viših i visokih crkvenih učilišta u hrvatskome narodu.

b) Mjesto Teologija u Đakovu, Makarskoj, Rijeci i Splitu u sveučilišnom školstvu Republike Hrvatske

Govoreći o problematici visokih bogoslovnih škola, omedavna područnih Teologija KBF u Zagrebu, rektor Teologije u Splitu dr. Marin Škarica je izrazio zadovoljstvo time što su 4 Teologije preko KBF ušle u sastav Sveučilišta u Zagrebu. To je za sada dobro. Ipak, ako se razmišlja o budućnosti postoje i dileme: Papa Ivan Pavao II. je u svom govoru teolozima u Altöttingu 1980. godine naglasio da ulazak teoloških fakulteta u državna sveučilišta doprinosi evangelizaciji i inkulturaciji kršćanstva te boljem razvoju kršćanske filozofije i teološke misli u suradnji sa svim znanostima suvremenog sveučilišta. Iz toga bi proizlazilo da bi teološki fakulteti trebali biti prisutni u svim sveučilištima. U skladu s tim, rekao je dr. Škarica, Teologija u Splitu i Teologija u Makarskoj razmišljaju o svom ujedinjenju u jednu Teologiju i o ulasku u splitsko sveučilište. Smatraju da bi bilo dobro kad bi područne Teologije kao fakulteti ušle u regionalna sveučilišta u Splitu, Rijeci i u Osijeku. U tom bi slučaju na matičnom fakultetu u Zagrebu ostalo da organizira i postdiplomski studij, a ostala bi učilišta, odnosno fakulteti organizirali diplomski studij. Dr. Marin Škarica je izrazio mišljenje da vjerojatno neće biti poteškoća da Sveta Stolica prizna još jedan fakultet, tim više što upravo ona potiče integraciju redovničkih i biskupijskih učilišta na istom području.

c) Perspektive različitih instituta Katoličkog bogoslovnog fakulteta

U uvodu u svoje izlaganje dr. Zdenko Tenšek je rekao da mu nije bilo moguće zahvatiti problematiku crkvenih instituta na cijelom području Republike Hrvatske, nego da se ograničava na institute KBF. Riječ je o 8 instituta, od kojih su 4 (ili čak 5) nastavno-znanstveni, a drugi su samo znanstveni. Nastavno-znanstveni su Katehetski institut (osnovan 1961.) Institut za crkvenu glazbu (osnovan 1963.), Institut za teološku kulturu laika (osnovan 1968.) i Institut za kršćansku duhovnost (osnovan 1984.). Institut za ekumensku teologiju i dijalog (utemeljen 1986.) za sada djeluje u dva odjela: Odjel za kršćanski Istok (već je bio krenuo i s nastavnim programom) i Odjel za hrvatski glagoljizam (za sada je isključivo znanstveni). Hrvatski mariološki institut (1974.), Institut za crkvenu povijest (1975.) i Institut za biblijski pastoral (1979.) su isključivo znanstveni instituti. Katehetski institut, Institut za crkvenu glazbu, Institut za teološku kulturu laika i Institut za kršćansku duhovnost svakako žele ostati u sastavu KBF, svjesni sve problematike i zahtjeva da bi zadovoljili kriterijima državnog i crkvenog zakonodavstva. Katehetski institut je najdalje došao, jer je već organiziran kao četvero-

godišnji studij, koji je u svom rastu bio praćen podrškom Vijeća KBF. Institut za kršćansku duhovnost za sada traje 2 godine i trudi se pripremiti teren kako bi zadovoljio programske i kadrovske zahtjeve sveučilišnog studija. Svi postojeći instituti su nastali kao izraz potrebe naše Crkve i dobili su podršku sa strane KBF i episkopata. Bila bi zato prava šteta zbog trenutnih poteškoća ukidati ono što je nastalo ranije u puno težim okolnostima naše Crkve, kao izraz njezinih potreba. Instituti nisu nikakve privatne grupe, nego su zajednička stvarnost i zajednička briga naše Crkve. Institut za teološku kulturu laika je nastao kao dvogodišnji studij, prerastao je u ciklički trogodišnji a od 1992. svaka godina ima zasebno predavanje. Osnovao ga je KBF i pruža mogućnost studija onima koji radi različitih obaveza mogu studirati i dolaziti na predavanja samo navečer. Uglavnom ga upisuju oni koji su pri završetku nekog drugog studija i teologija im je kao dopunski studij za njihovu profesiju, a vrlo je malo onih koji ga upisuju poslije srednje škole. Institut mora misliti o svom preustroju kako bi zadovoljio kriterije zakonodavstva i trebao bi postati četverogodišnjim studijem. Za sada je satnica 10 sati. Planira prijeći na 12-satni radni tjedan (1450 sati ukupno predavanja i 100 sati seminara) kako bi bili zadovoljeni zahtjevi Rima s obzirom na takve i srodne vrste studije. No, niti tim promjenama Institut još uvijek ne bi zadovoljio kriterije državnog zakonodavstva. Dr. Tenšek izrazio je mišljenje da je moguće da studenti toga Instituta zato nadopune satnicu (kako bi imali 20-tak sati tjedno) upisujući neke kolegije iz programa Katehetskog instituta ili Instituta za kršćansku duhovnost. Time bi se ujedno omogućilo studentima da u skladu s crkvenim zakonodavstvom obnašaju neke crkvene službe (permanentni đakonati ili neke druge). Jedna od mogućnosti je također da teološki studij na Institutu za teološku kulturu laika postane izvanrednim studijem KBF. Potrebno je također razmisliti i o mogućnosti dvopredmetnog studija pri KBF, odnosno Zagrebačkom sveučilištu. Bilo bi dobro kad bi nositelj dvopredmetnog studija bio KBF, te bi se studij na KBF kombinirao sa srodnim studijem: povijest, sociologija, hrvatski, klasični jezični i sl. Na taj bi način i KBF bio prisutniji na Sveučilištu. Bilo je i poticaja da bi Institut za teološku kulturu laika trebao teološki formirati djelatnike u sredstvima masovnog priopćavanja i sl. Perspektive su svakako veće, zaključio je dr. Tenšek, nego što su problemi (kadrovski, koji su vrlo akutni i drugi). Hrvatska država očekuje od visokog crkvenog školstva više negoli ono u ovom trenutku može dati. No, nije dosta samo reći da ono sada to ne može ostvariti, nego je možda potrebno reći da će ono moći to ostvariti. A sada valja odlučiti hoćemo li i kako ćemo sve to ostvariti.

2. Diskusija

Poslije uvodnih izlaganja uslijedila je veoma otvorena, iskrena i dinamična plenarna diskusija, koja je dotaknula niz otvorenih pitanja. Sabrali smo je oko nekoliko točaka.

a) Odnosi i dileme u visokom crkvenom školstvu

KBF je ponovno u sastavu Sveučilišta u Zagrebu a visoke bogoslovne škole u Republici Hrvatskoj, odnosno Teologije u Đakovu, Makarskoj, Rijeci i Splitu, su na državnom pravnom području postale područnim studijima KBF i na taj način postale dijelom sveučilišnog studija u Republici Hrvatskoj. Republika Hrvatska je ugovorom sa Svetom Stolicom o suradnji na području odgoja i kulture priznala sve sastavnice koje su nastale razvojem KBF. U diskusiji je ponovno naglašeno da je potrebno doreći pravni ustroj i međusobni odnos svih tih sastavnica.

Razvoj pojedinih od 4 postojeće Teologije može ići u 3 smjera: u Crkvi postoji tendencija poštovanja onoga što postoji, a na društvenom području postoji prijelazni model tzv. dodiplomskog fakulteta te matičnog fakulteta (na kojem je moguć i postdiplomski studij). Jedna od perspektiva razvoja postojećih Teologija bi zato mogla biti da se razvijaju u dodiplomske fakultete, dok bi KBF ostao matični fakultet za neki duži period. Pođu li tim putem, svaka Teologija mora zadovoljiti crkveno i društveno zakonodavstvo. Druga mogućnost bi bila da se osamostaljuju kao visoke vjerske škole koje kao takve mogu (ali je to izniman put) na temelju posebnog ugovora ući u sastav nekog Sveučilišta. Treća perspektiva je put kojega su sada izabrale Teologije – afilijacija (koja u nečemu sličići agregaciji, ali ne u cjelovitosti). U svemu tome, naglašavano je, valja voditi računa o ugledu crkvenog školstva u društvenom ambijentu. Svaka naša Teologija praktično izvodi fakultetski program, a u društvu nisu tako vrednovane, nego se znade koji puta, na različitim susretima, njihovim predstavnicima postavljati pitanje je li njihova ustanova viša ili visoka škola. Ove Teologije su na crkvenom pravnom području afilirane KBF, a na društvenom području su područni studiji.

Riječka Teologija organizira 25. i 26. travnja 1997. simpozij o 190. obljetnici senjskog visokog crkvenog školstva, te će i tamo cijeli jedan dan biti posvećen stanju i perspektivama visokog crkvenog školstva u Hrvatskoj.

Očito je da instituti imaju neke predmete koji su mu zajednički s fakultetom: filozofske predmete, povijest, teološke predmete itd., ali imaju i svoje specifičnosti. Nude se različita rješenja: da studenti instituta slušaju 3 godine na fakultetu predmete koji su zajednički s fakultetom, a 1 na institutu ili da slušaju 2 godine na fakultetu i 2 godine na institutu. Jedan od prijedloga za rješenje statusa barem nekih instituta te za rješenje njihova odnosa prema fakultetu odnosno Teologijama na koje su naslonjeni, bio je da se studij organizira tako da ostaje jedno učilište (KBF odnosno Teologija) ali da na tom jednom učilištu postoji više punih studija odnosno više fakultetskih programa, kao što je to slučaj na svjetovnim fakultetima.

U diskusiji je prestojnik Instituta za kršćansku duhovnost dr. Jakov Mamić predstavio taj institut. Institut smatra da je potreban i koristan Crkvi. Institut or-

ganizira dvogodišnji studij s 540 sati nastave i 8 seminara. Do sada ga je prošlo 420 studenata, a diplomiralo je 100 studenata. Trenutno u dvije godine ima 70 studenata, od kojih su 95% laici. Predaje 17 profesora, velikim dijelom su s Instituta, ali velika pomoć dolazi i od profesora s KBF. Hrvatska karmelska provincija je na postdiplomski studij poslala 4 osobe s nakanom da ih angažira na Institutu kojega smatra specifičnom pastoralnom aktivnošću karmelskog reda u ovom dijelu Europe (jer, riječ je o jedinom institutu takve vrste u ovom dijelu Europe, a i sastav studenata je već internacionaliziran). Studij svakako treba biti domišljen i usklađen s crkvenim i državnim zakonodavstvom.

Dileme s ozbirom na daljnji razvoj crkvenog visokog školstva stvara, među ostalim, i pomanjkanje kvalificiranog nastavnog kadra. Svaka samostalna visokoškolska ustanova mora imati 70% vlastitoga kadra. Osobito naši instituti su siromašni kadrom, te se postavlja pitanje imaju li smisla instituti na kojima predaju profesori koji istodobno predaju i na ustanovama na koje su instituti naslonjeni. To nepotrebno opterećuje profesore i otežava im znanstveno-istraživački rad. Postavljalo se i pitanje spajanja pastoralne službe i službe nastavnika na visokoškolskoj ustanovi. Odgovor je bio da nije potrebno postavljati pitanje je li neki profesor i pastoralno angažiran, nego bavi li se istraživanjem, piše li i zadovoljava li kriterije izbora u znanstveno-nastavna zvanja.

KBF se mora brinuti za ostvarenje prava studenata i profesora na svojim institutima i na afiliranim Teologijama, pa čak i za institute koji nisu afilirani nijednoj Teologiji – kao što je to Teološko-katehetski institut u Zadru. No KBF može nešto učiniti, i to samo ono i samo onoliko koliko mu se to dopusti. Dopusćenje mora dobiti s dvije strane: od sastavnica i od Biskupske konferencije. Prije je bilo dogovoreno da će afilirane Teologije biti područni studiji, a sada se govori o tome da bi Teologije bile dodiplomski fakulteti. Statut KBF je stvaran prema prvotnom dogovoru, a sada se mijenja položaj Teologija i položaj njihovih instituta. Biskupska konferencija mora, stoga, odlučiti hoće li mijenjati odluku o kojoj je obavijestila KBF – da su afilirane Teologije područni studiji ili ne jer, među ostalim, KBF mora imati dovršen svoj statut 3 mjeseca poslije donošenja statuta Sveučilišta. Tako bitne odluke o položaju afiliranih Teologija trebaju se zato na vrijeme znati. Teologije i nadležni biskupi trebaju odlučiti žele li da Teologije budu dislocirani studij ili ne.

Valja razlikovati afilirane škole i institute. U ugovoru između Sveučilišta i KBF ima mjesta za sve afilirane škole i institute. Instituti su nastali kao izraz potrebe Crkve, no oni trebaju naći svoj zakonski temelj u skladu s kanonskim zakonodavstvom i tada neće biti nikakvih dilema oko njihova odnosa s KBF-om. Instituti KBF su već bili zamoljeni da od Crkve zatraže odobrenje svojih statuta, no do sada to nisu učinili. U tom se kontekstu čulo mišljenje da su instituti već indirektno odobreni odobrenjem statuta KBF. Ako to nije dovoljno, odobrenje se može tražiti sada, no odobrenje bi trebao tražiti KBF jer ih je KBF i osnovao. Na to

je primjećeno da to ima smisla činiti samo kad biskupi kažu koji instituti trebaju ovoj Crkvi.

Ipak, nakon svega, uočeno je, ostaje otvoreno pitanje: Tko je konkretno nadležan subjekt koji će riješiti odnos između KBF i afiliranih Teologija, tko će odlučiti o budućnosti svakog pojedinog instituta i tko će odrediti smjer daljnjeg razvoja svake pojedine ustanove?

Dekan KBF, akademik Franjo Šanjek je obećao da će do konca travnja 1997. pokušati okupiti predstavnike afiliranih Teologija da se raspravi o statutu, te o planu i programu studija.

Iako postoje poteškoće i nedorečenosti, čini se da je među sudionicima simpozija prevladavalo mišljenje da ne bi trebalo žuriti te radi trenutnih poteškoća brzo ukidati nešto od postojećeg bogatstva crkvenog visokog školstva, nego da treba ozbiljno promisliti što nam treba i učiniti sve kako bi se zadovoljili zahtjevi kako crkvenog tako i civilnog zakonodavstva.

b) Primjedbe

Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području kulture i školstva sklopile su crkvena i politička vlast, ali su – na simpoziju se mogla čuti primjedba – bile zaobiđene akademske vlasti.

U spomenutom ugovoru nije spomenut Filozofski fakultet Družbe Isusove u Zagrebu, koji djeluje u okviru Hrvatskih studija, a da niti same ugovorne strane ne znaju kako se dogodio taj propust. Ispuštanje je na simpoziju komentirano primjedbom da iako legalnost nastanka toga fakulteta nipošto nije upitna (jer je bila poštovana sva pravna – državna i crkvena – procedura), ipak postoji određena »tajanstvenost« te nedovoljna informiranost crkvene javnosti o nastanku, postojanju i radu spomenutog fakulteta.

U potpisanom ugovoru, naglašeno je, ima mjesta za sve visokoškolske crkvene ustanove i to ne samo Crkve u Hrvatskoj, nego i Crkve u Hrvata (pa prema tome i za one u Bosni i Hercegovini). (Kasnije, u završnoj diskusiji, prisutni predstavnici KBF te Vrhbosanske visoke teološke škole i Franjevačke teologije u Sarajevu su ponovno izrazili svoje želje i spremnost za očuvanjem postojećih veza afilijacije.)

Valja nam kao Crkvi znati što želimo? Koliko i kakvih učilišta i instituta trebamo na relativno malen broj katolika u Hrvatskoj? Ako u razmišljanju pođemo od globalne problematike, razmišljat ćemo drugačije negoli ako pođemo od potreba lokalne Crkve.

Postoji opasnost da školujemo relativno velik broj laika i da dobijemo »fabricirane« teologe, a da pri tom ne razmišljamo kakvi će oni biti. Valja si postaviti pitanje da li školovanjem velikog broja teologa laika teologija doista ulazi me-

đu vjernike laike, među kršćane. Sigurno je da u Hrvatskoj trebamo obrazovanih teologa laika, jer naši vjernici nisu dovoljno teološki obrazovani. No, da li doista obrazujemo vjernike ako »fabriciramo« teologe laike?

Ne treba težiti da na sve laike protegnemo tzv. školsku teologiju, nego treba nastojati pružiti zainteresiranim laicima temelje teologije koji će doprinijeti njihovoj solidnijoj kršćanskoj formaciji te kvalitetnijim učiniti njihov angažman u zvanjima u kojima inače djeluju. Crkvi ne trebaju samo laici teolozi, nego izgrađeni kršćani u svim zvanjima.

U diskusiji je postavljeno pitanje da li se vodi dovoljno računa o ozbiljnoj duhovnoj izgradnji te o ljudskoj dozrelosti svih laika studenata teologije? Sudionici koji su sudjelovali u diskusiji o ovim pitanjima su naglašavali da se Crkva ne smije zadovoljiti time da studente laike upisuje na različite programe studija, nego da treba voditi i ozbiljnu brigu o osobnoj – ljudskoj i duhovnoj – izgradnji upisanih studenata.

Svi upisani studenti (uključujući i one na dvogodišnjem ili trogodišnjem studiju na institutima) očekuju da će po završetku studija dobiti zaposlenje. Za sada ima mjesta za vjeroučitelje. No, tko će plaćati ostale laike koji će završiti neki program teološkog studija? Kamo sa svima njima? Tko će plaćati one koji planiraju postati pastoralnim asistentima po župama? Ne prijeti li opasnost da »fabriciranjem« teologa laika »fabriciramo« nezadovoljnike u Crkvi i s Crkvom, te da takvi teolozi laici postanu balast Crkve i njezina opozicija?

Profesori s afiliranih Teologija su izrekli da im se ponekad čini kao da ih KBF doživljava sebi nametnutim balastom, a to ne bi željeli biti. Zahvalni su KBF što je pomogao da Teologije dobiju svoje mjesto u sveučilišnom studiju, no ipak očekuju i otvorenost prema novome ukoliko se to bude pokazalo uputnim. Od profesora s KBF su se mogle čuti primjedbe da postoji dvostruko zakonodavstvo, te da afilirane Teologije ponekad biraju ono što im u danom trenutku više odgovara. Izražena je i radost što se počelo otvoreno i iskreno međusobno razgovarati.

Afilirane ustanove ne moraju imati isti plan i program kao i fakultet, ali dislocirani studiji moraju. Još uvijek nije definitivno zaključena diskusija s obzirom na budućnost odnosa između KBF i afiliranih Teologija, te ta nedorečenost otežava i aktualnu potrebu usklađivanja nastavnih planova i programa na KBF i sada, na državnom pravnom području, dislociranim studijima. Predlagano je da obavezni program bude posvuda usklađen, a da u izbornim predmetima može biti i razlika.

c) Imperativi

Naglašavano je da teologija na fakultetu mora imati znanstvenu razinu te da je potrebno voditi računa o zahtjevnim kriterijima programa studija na sveučili-

šnoj razini. Za sveučilišni studij je važno da on osim predavanja bude i istraživa-
nje. Nemoguće je predavati na sveučilištu, a ne imati istraživačkih ambicija. Iako
teološki fakultet nije filozofski fakultet, na njemu ipak oduvijek postoji živa tradi-
cija i potreba za filozofijom koja teologu pomaže da sadržaj vjere izrekne i pre-
nese u kategorijama vremena u kojemu živi. Dužnost je teološkog fakulteta da se
brine za očuvanje ove potrebne tradicije, koju zahtijevaju i relevantni crkveni do-
kumenti. Potrebno je zaštititi ime teologije: ne može svatko tko je završio neki te-
čaj iz teologije odmah biti i teolog. Iz praktičnih je razloga potrebna gradacija.
Istodobno je bilo naglašavano i to da se u različitim pristupima teologija ne bi
smjela dijeliti na »pastoralnu« i na »znanstvenu«.

Jedno od gorućih problema crkvenog visokog školstva jeste pitanje kadra.
Kao Crkva smo dosta siromašni kvalificiranim ljudima, osobito onima koji bi se
bavili istraživanjem. Nemamo istraživačkih centara, a njih bi, jer nismo u mogu-
ćnosti da to bude svugdje, trebalo osnovati barem u nekim centrima. Istodobno
treba težiti da takvih centara bude što više. Siromašni smo i znanstvenim projek-
tima kao teolozi.

Biskupe mora interesirati kakvi će biti teolozi koje školujemo, jer zasigurno
nitko ne bi želio da se kod nas ponavljaju negativna iskustva s laicima teolozima
koja susrećemo u zapadnim zemljama. Biskupi trebaju znati koliko školovanih
laika trebamo i kakve profile školovanih teologa laika trebamo. U tom je smislu
potrebno imati projekt laičkih službi za budućnost.

Na institutima afiliranih Teologija su diplomirali prvi studenti i potrebno im
je dati dokumente o završenom studiju. Što im dati? Studij vjeroučitelja na insti-
tutima afiliranih Teologija je bio imperativ konkretnog povijesnog trenutka živo-
ta Crkve. Rektor Teologije u Đakovu, dr. Pero Aračić je zato zatražio hitno sani-
ranje problema s obzirom na katehetske institute afiliranih Teologija.

U tom kontekstu valja spomenuti da je predlagano da biskupi zatraže od
Svete Stolice odobrenje posebnog modela odnosa u crkvenom školstvu jer su u
pitanju posebne i do sada nepostojeće prilike, slično kao što su to učinili te isho-
dili slovački biskupi.

Naglašeno je da je potrebno više dijaloga između pojedinih učilišta kako
bi se uskladili kriteriji i programi za pojedina usmjerenja studija, kako bi se
koordinirao broj studenata koji se upisuje da se ne dogodi hiperprodukcija ka-
drova (osobito je spominjana opasnost da kroz nekoliko godina imamo previše
vjeroučitelja). Dijalog bi bio veoma koristan i za međusobno upoznavanje
profesora na visokoškolskim učilištima Crkve u Hrvata. Iako je Crkva u Hrvata
malena, ne znamo kakvi sve kadrovi u njoj postoje. Bilo je stoga predlagano
stvaranje neke vrste kataloga s popisom svih svećenika, redovnika, redovnica
i laika koji imaju akademske graduse te naznačiti kvalifikacije koje imaju i či-
me se bave.

d) Dvopredmetni studij

U diskusiji se dosta razgovaralo o mogućnostima dvopredmetnog studija. Čini se da svi sudionici simpozija smatraju da bi dvopredmetni studij bio koristan te da podržavaju njegovo organiziranje. Za dvopredmetni studij bi osobito bili zainteresirani laici, jer bi im dvopredmetni studij pružao veće mogućnosti zaposlenja i ne bi bili vezani isključivo za radno mjesto za koje se traži biskupov mandat.

Sudionici simpozija su bili mišljenja da bi nositelj dvopredmetnog studija, kad je u pitanju studij u kojem bi netko postao i profesorom vjeronauka ili radio u odgojnoj djelatnosti, svakako trebale biti crkvene visokoškolske ustanove. Opće je mišljenje da bi se psiho-pedagoška grupa predmeta svakako trebala upisivati na crkvenom, a ne na društvenom učilištu, jer (barem za sada) nije moguće formaciju osoba koje će raditi u vjerskom odgoju prepustiti drugima. U tom kontekstu se spominjao slovenski model dvopredmetnog studija. U Sloveniji postoji mogućnost dvopredmetnog studija, no crkvena učilišta nisu njegovi nositelji, nego studenti s društvenih visokoškolskih ustanova upisuju kroz 4 semestra 9–12 sati tjedno na crkvenom učilištu. No, primjena takvog modela dvopredmetnog studija ne bi omogućila ozbiljnu formaciju vjeroučitelja i takav oblik dvopredmetnog studija ne bi bio prihvatljiv za Crkvu. Primjećeno je da osobi koja je završila takav dvopredmetni studij biskup bi teško mogao dati mandat za poučavanje vjeronauka. Za religiozni odgoj i formaciju nije dostatno poznavanje samo opće metodike, nego je veoma važna i katehetska metodika koja ima svoje posebnosti i specifične zahtjeve. Osim što je veoma važna dostatna teološka izobrazba, jednako je tako važna i specifična religiozno-pedagoška formacija.

Naglašavano je da je filozofsko-teološki studij po svojoj naravi već dvopredmetni studij, te da bi se bez poteškoća mogao organizirati dvopredmetni filozofski i teološki studij koji bi pored postojećih zvanja spremao i profesore filozofije te etike u srednjim školama, odgojitelje u predškolskim ustanovama, nastavnike u razrednoj nastavi i sl. Već postoji dvopredmetni studij filozofije i religijske kulture na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove. Postoji i mogućnost da studenti kao prvi predmet upišu filozofiju na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove, a neku drugu materiju kao drugi predmet na zagrebačkom sveučilištu.

Predlagana je i mogućnost dvopredmetnog studija, gdje bi teologija bila drugi predmet, a prvi predmet bi bilo nešto drugo. Takav dvopredmetni studij ne bi pripremljao za službe u Crkvi (niti za one službe za koje je potreban biskupov mandat), nego bi davao osnovne teološke spoznaje potrebne pri obavljanju nekih svjetovnih službi. Mogućnost dvopredmetnog studija je potrebna želimo li npr. imati dobrih prevoditelja, urednika, djelatnika u medijima, arhitekta koji poznaju zahtjeve liturgijskog i sakralnog prostora itd. Takvim profilima zvanja je potrebno omogućiti i stjecanje opće teološke naobrazbe, odnosno omogućiti im dvopredmetni studij (stranog jezika i teologije, novinarstva i teologije i sl.). No, takvi

programi teološke naobrazbe, ne bi uvijek mogli ostati u okviru Sveučilišta (jer ne bi pružali sveučilišnu teološku izobrazbu), iako ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području školstva i kulture pruža mogućnost da i takvi programi dobiju državno priznanje.

IV. MASOVNI MEDIJI I STUDIJ TEOLOGIJE

1. Izlaganja

Drugi radni dan započeo je s dva kraća izlaganja o masovnim medijima i teološkom studiju koja su održali dr. Danijel Labaš iz Zagreba (IKA) i dr. Josip Grbac, rektor Teologije u Rijeci.

a) Teologija i komunikacija

Dr. Danijel Labaš govorio je o teološko-pastoralnom vidu sredstava društvenog priopćavanja. Naglasio je da Crkva ne smije i ne može prolaziti pored čovjeka, jer su njegova sudbina, njegovo izabranje, poziv, njegovo rođenje i smrt te vječno spasenje i propast usko povezani s Kristom. U svom nastojanju da razumije čovjeka Crkva je upućena na znanost, i to ne samo na teologiju već na sva područja znanosti. Jedna od najvažnijih razina dijaloga između Crkve i znanosti danas jest teološka refleksija u susretu sa svijetom masovnih komunikacija i s njemu pripadajućim znanostima. Crkva i teologija danas ne mogu izbjeći niti ignorirati znanost komunikacije. Zbog mnogostrukosti prirode i širokog polja primjene bilo teologije bilo znanosti društvenog priopćavanja nije lako na jasan i jednostavan način definirati odnos koji bi među njima trebao postojati. Fenomen modernih masovnih medija za nas je nov fenomen. Koncilski dokument *Inter mirifica* te pastoralna pobudnica *Communio et progressio* potiču kršćane na istraživanje ovoga fenomena, na profesionalnu izobrazbu za rad na njima i na što bolje iskorištavanje mogućnosti koje pružaju sredstva društvenog priopćavanja. Teološka refleksija svoju pozornost usredotočuje na pastoralnu praksu, stavljajući naglasak na komunikativnu dimenziju, na komunikacijska sredstva i na komunikacijske procese u Crkvi i izvan Crkve. Govor o pastoralnoj komunikaciji ne može izbjeći sučeljavanje sa sredstvima društvenog priopćavanja na evangelizacijskom području. Pastoralna teologija je pozvana tražiti način kako antropološka metoda komunikacije može pomoći i posjepšiti u kršćanskoj zajednici komunikativnu i evangelizacijsku sposobnost. Ona ostvaruje susret s kulturom koju posreduju masovni mediji te traži prikladan način za komunikaciju vjere našim suvremenici, proučava unutarcrkvene komunikacijske procese te ispituje komunikativnu dimenziju pastoralnog djelovanja u Crkvi i izvan Crkve. Sve do posljednjih desetak godina komunikacija nikada nije bila u Crkvi predmetom teološke eksplicitne

i sustavne refleksije, ali danas privlači sve veću pozornost. Između teologije i komunikacija postoje neke dodirne točke: (1) Vrijeme najvećih povijesnih promjena u kršćanstvu podudaralo se s velikim društvenim promjenama te uvođenjem novih metoda komunikacije. Promjene komunikacijskih stilova su utjecale na crkveno shvaćanje vlastite naravi i poslanja. (2) Studij o komunikaciji i kulturi je forum za razumijevanje kako se vjersko mnijenje danas stvara, jača i mijenja u ljudskom iskustvu i u različitim društvenim ustrojima. Povezivanje znanosti komunikacije s teologijom, zato, u najmanju ruku odgovara znakovima vremena. Sredstva masovnog priopćavanja danas predstavljaju ne samo moćno sredstvo u obraćanju Crkve svijetu, nego i u informiranju u teologiji. Nažalost još uvijek nedostaje sustavniji studij teologije i komunikacije. No, to ne znači da filozofsko-teološki studij ne razmišlja o sposobnosti komunikacije. Dr. Labaš je potom govorio o odnosu između teologije i komunikacije. Odnos teologije i komunikacija rađa komunikativnu teologiju, potiče razvoj sistematične teologije komunikacije, pastoralne teologije komunikacije i implicira razvoj kršćanskog moralnog gledanja na komunikaciju.

b) Mogućnosti osobnog računala u studiju teoloških znanosti

Dr. Josip Grbac je govorio o praktičnim mogućnostima upotrebe sredstava komunikacije u teologiji, osobito o važnosti i o ulozi osobnog računala u međusobnom povezivanju visokoškolskih crkvenih ustanova i osoba koje djeluju u njima. Računalom se uglavnom služimo kao sredstvom za obradu teksta, no ono bi nam moglo biti od daleko veće koristi povezujući nas međusobno i nudeći nam baze podataka. Pristup bazama podataka pomaže internet (međusobno povezane lokalne mreže s podacima gdje svaka osoba ili ustanova ima svoju adresu). Internet omogućuje i slanje tzv. elektronske pošte te neposrednu komunikaciju među osobama. Na internetu se već mogu naći različite baze podataka o crkvenim institucijama i osobama. Svoje kratko izlaganje, dr. Grbac završio je poticajem na međusobno povezivanje radi što boljeg funkcioniranja naših ustanova, ali i radi pomoći u znanstveno-istraživačkom radu.

2. Diskusija

U diskusiji koja je uslijedila poslije ova dva izlaganja naglašen je utjecaj novih masovnih medija u obrazovno-nastavnom procesu. Novi mediji unose prijelaz s kolektivnog na individualno obrazovanje, s pasivnog na aktivno obrazovanje, ostvarit će povećanje dosadašnjeg obrazovnog razdoblja ograničenog na školsko razdoblje na obrazovanje koje će biti fleksibilna stvarnost koja traje kroz cio život, ispite će zamijeniti stalno individualno provjeravanje, pružaju mogućnost prilagodbe individualnim potrebama učenika pri učenju, ne dopuštaju inte-

lektualno opuštanje itd. Želimo li posuvremeniti sveučilišni nastavni proces, onda ćemo morati dopustiti da mogućnosti koje pružaju ti mediji utječu i na studij teologije.

Sredstva masovnog priopćavanja olakšavaju i omogućavaju bolje povezivanja između nastavnika i teoloških učilišta o čijoj je potrebi bilo govoreno ranije. Profesori i studenti Filozofskog fakulteta i Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove već imaju više iskustva s internetom, a KBF je u fazi pripreme povezivanja s internetom.

V. STANDARDI STUDIJA TEOLOGIJE, KANON PREDMETA I POTREBA TEOLOŠKE SINTEZE

1. Rad u manjim skupinama

Obrada ove teme započela je radom sudionika u manjim skupinama, oblikovanim prema srodnim katedrama. Bilo je predviđeno 6 skupina: (1) filozofija; (2) dogmatska, fundamentalna, ekumenska i patristička teologija; (3) pastoral, liturgika, katehetika, duhovno bogoslovlje; (4) moral i pravo; (5) biblijski predmeti; (6) crkvena povijest. No, profesori moralne teologije i prava su odlučili podijeliti se i radili su u dvije odvojene radne skupine. Zapisničar svake radne skupine je potom upoznao plenum sa sadržajem diskusije i prijedlozima svoje radne grupe.

Profesori filozofske grupe predmeta govorili su o potrebi povećanja satnice filozofije (osobito povijesti srednjovjekovne i novovjekovne filozofije) te usredotočenja studija filozofskih predmeta na prve dvije godine studija. Potrebno je pronaći modalitete bolje suradnje nastavnika filozofije na teološkim učilištima. Osjećaju potrebu međusobnog povezivanja u društvo kršćanskih filozofa, kako bi mogli promišljati o vlastitostima i zadaćama kršćanske filozofije na našim područjima.

Profesori dogmatske, fundamentalne, ekumenske i patrističke teologije su naglasili potrebu da se zajedno nađu okupljeni u konferenciju profesora svoje struke i u njoj raspravljaju o pitanjima vezanim uz materiju koju predaju. Okupljeni profesori su dali inicijativu, a prof. dr. Ivan Golub je prihvatio brigu oko prvih koraka objedinjavanja profesora u pravcu oživotvorenja konferencije. Čuo se i prijedlog da se nađu zajedno cijeli jedan dan poslije uskrsnog simpozija profesora teologije. Govorili su o potrebi usklađivanja nazivlja teoloških predmeta i uopće teološkog nazivlja na hrvatskom jeziku, o podjeli materije prema pojedinim kolegijima i o mogućnostima objedinjavanja usitnjenih kolegija, o obaveznim kolegijima i materijama iz njihovih struka u itinerariju teološkog studija, o mogućnostima smanjenja satnice obaveznih kolegija te o teološkim udžbenicima i o promociji ekumenske dimenzije teologije.

Profesori predmeta okupljenih oko katedre pastoralne teologije (pastoral, liturgika, katehetika) govorili su o identitetu i statusu učilišta o kojima je riječ s obzirom na njihovo nutarnje ustrojstvo i povezanost s KBF, s obzirom na programe, kadar i potencijalne studente. Rasprava se usredotočila na programe i to na 3 razine: na programe KBF unutar samog KBF, programe KBF i njegovih instituta, programe KBF i afiliranih Teologija te njihovih instituta. Došlo se do zaključka da je potrebno čuvati identitet svakog učilišta, načelno su se složili da je potrebno stvoriti zajednički filozofsko-teološki studij koji bi pružao temeljni obavezni studij, a svako bi učilište onda dodavalo svoj posebni specifikum. Raspravljalo se o nazivlju kolegija i upozorilo da bi svaki kolegij trebalo opisati kako bi se znalo što se u kojem kolegiju obrađuje i kako ne bi dolazilo do preklapanja materije. Potrebna je reforma programa i statuta instituta, koji se pitaju kako oni mogu biti korisni KBF (specijalizacijska izobrazba ili...?).

Profesori moralne teologije su uspoređivali programe studija moralne teologije na pojedinim učilištima i uočili određene razlike među njima. Nameće se potreba zajedničkog priručnika moralne teologije, koji bi služio kao orijentacija u studiju i raspodjeli materije po predmetima na svim učilištima. Smatraju da nema mogućnosti smanjenja satnice iz moralne teologije. Društveni nauk Crkve nije sociologija i tom predmetu treba dati veću važnost. Možda bi trebalo stvoriti katedru za društveni nauk Crkve. Naglasili su da su socijalna etika i društveni nauk Crkve dvije različite cjeline, te su se pitali na koji bi način bilo moguće učiniti studente aktivnijima tokom godine.

Prostora za skraćivanje satnice kanonskog prava, smatraju profesori te materije, nema. Malo više poznavanja prava bi nas pošteđelo i različitih problema s kojima se susreće visoko crkveno školstvo. Pravo je teološka disciplina, teologija prerečena u pravni govor i ono je potrebno studentima crkvenih učilišta.

Biblija je, naglašavaju profesori biblijskih predmeta, duša teologije i zato su biblijski predmeti važni. No, profesori su ipak tražili mogućnosti smanjenja satnice studija biblijskih predmeta, ukoliko je smanjenje satnice potrebno. U tom su kontekstu govorili o mogućnostima povezivanja materije i o mogućnostima racionalizacije satnice.

Crkvena povijest je jedan od predmeta koji na teološkim učilištima Crkve u Hrvata ima veću satnicu negoli je to slučaj kod drugih naroda. Ta je satnica kod nas visoka radi satnice za studij povijesti nacionalne Crkve. Dok neki drugi narodi već obrađujući povijest opće Crkve istodobno govore o povijesti nacionalne Crkve, jer su te dvije povijesti bile usko povezane, mi smo radi specifičnosti svoje povijesti ostali po strani te posebno moramo studirati nacionalnu povijest Crkve. Ako je potrebno smanjenje satnice, onda ipak postoje određene mogućnosti za njezino smanjenje i profesori crkvene povijesti su se dogovarali o konkretnim zacijama tih mogućnosti.

Svi sudionici simpozija potom su sudjelovali u zajedničkom koncelebriranom euharistijskom slavlju u đakovačkoj katedrali, kojemu je predsjedao domaći biskup dr. Marin Srakić.

2. Okrugli stol i završna diskusija

U popodnevним satima drugog radnog dana, za kraj simpozija, organiziran je okrugli stol o *standardima studija teologije (kanon predmeta po katedrama, potreba teološke sinteze)*, za kojim su se našli dr. Pero Aračić, prof. dr. Vladimir Zagorac i prof. ddr. Marijan Valković. Diskusiju smo ponovo sabrali oko nekoliko točaka:

a) »Profesori teologije«

U završnoj plenarnoj diskusiji podržana je ideja o okupljanju teologa srodnih teoloških disciplina u konferencije teologa po strukama, koje bi promicale teologiju kao znanost, teološki studij, teološku literaturu na hrvatskom jeziku itd., no primjećeno je da takva udruženja nisu fakultetska struktura i ne spadaju na instituciju (tj. na KBF), nego je riječ o profesionalnim udruženjima koja se tiču zainteresiranih osoba određenih struka.

U diskusiji je primjećeno da se očito postupno rađa novi oblik zajedništva između teoloških učilišta i profesora. Zato i dolaze prijedlozi o susretima po strukama i sl. Budući da je KBF središnjica teološkog studija, bilo bi ipak potrebno da takvi prijedlozi i inicijative dođu od profesora s KBF. Netko mora napisati pismo, predložiti susret i na njega pozvati. Najbolje je da to učine profesori na KBF u Zagrebu, jer oni predstavljaju središnjicu za sve.

Teološki studij ima svoje specifičnosti, pa ih tako ima i poziv teologa. Služba teologa nije samo pomoćna služba u Crkvi, nego je izvorna i samostalna. Pozvan je da ostvari sintezu znanstvenika i vjernika. Suradnja profesora istih materija na našim teološkim učilištima je potrebna. Ta se suradnja sada svodi na rijetke susrete jednom godišnje i to prilikom simpozija profesora, te su se zato mogli čuti prijedlozi da se unutar simpozija ostavi jedan dan ili barem pola dana za susret profesora u manjim skupinama prema katedrama (prijedlog s obzirom na model uskrsnog simpozija profesora!). No, rad profesora u manjim skupinama na simpoziju ne bi trebao biti improviziran, nego bi ga trebalo pripremiti. Tajnik simpozija bi trebao voditi računa da se zaduže osobe koje će to ostvariti.

No, sve ono što bi tajnik uskrsnog simpozija profesora trebao činiti, uočeno je, nalaže da on ima još barem dva pomoćnika.

Kroz diskusiju je naglašeno da bi ovakvi skupovi trebali imati svoje radno tijelo, koje bi ih ne samo pripravljalno, već se i brinulo da sav rad simpozija ne za-

vrši na idejama koje se rode u razmišljanju i u diskusijama nego da predloženo bude i ostvareno. Vrlo često se događa upravo to: da se na ovakvim skupovima i dođe do određenih spoznaja i zaključaka, ali ih onda nema tko provesti te sva diskusija ostaje uzaludna, a problemi neriješeni.

Osim znanstveno-istraživačke i nastavno-obrazovne zadaće teologa na našim učilištima, njihova bi zadaća trebala biti i dijalog sa svijetom te rasprava i teološka prosudba o svim bitnim pitanjima čovjeka, svijeta i života.

Polazeći od potrebe sudjelovanja na simpoziju profesora, uočeno je da određeni broj profesora ne dolazi na simpozij. Profesori bi trebali voditi računa o tome da je to obaveza i moralna dužnost profesora. Upravo zato nema predavanja tih dana. Dolazak na simpozij ulazi u profil profesorske etike. Nemamo znanstvenih skupova ili kongresa profesora na teološkim učilištima po strukama jer ih je brojčano malen broj. No, zato je potrebno doći na ovaj skup i na njemu se možda može pola dana naći zajedno i po strukama. Sudjelovanje na simpoziju se ne može narediti profesorima, no trebalo bi naći načina kako ih potaknuti da na simpoziju sudjeluju. Sudjelovanje na raznim simpozijima je predviđeno i kao bodovanje za znanstveno-nastavnu promociju profesora. Predlagano je zato da se buduće i sudjelovanje na uskršnom simpoziju profesora. Na taj način bi i sam simpozij dobio na svojoj razini. Uskršni simpozij profesora teologije bi trebao biti vrhunski domet naše teologije.

Postavljeno je pitanje tko su »profesori teologije« pozvani na simpozij: da li samo oni koji predaju na teološkim učilištima, netko tko predaje teologiju u užem smislu ili...? Simpozij je za sve nastavnike na filozofsko-teološkim učilištima bez obzira na njihovu struku. No, naglašeno je, simpozij je otvoren ne samo onima koji predaju na teološkim učilištima, nego svima koji imaju akademski gradus iz filozofije ili teologije.

I u ovom kontekstu ponovljena je ideja iz diskusije prethodnog dana o potrebi međusobnog povezivanja profesora s pojedinih učilišta i objedinjavanja informacija o svim profesorima. Ponovno je predloženo stvaranje baze podataka o profesorima na svim visokim učilištima Crkve u Hrvata. To bi pomoglo i znanstvenu suradnju između profesora jer bi se doznalo čime se tko na specijalizaciji bavio, o čemu je do sada pisao, koja su mu područja interesa i tko se čime bavi.

b) Kanon predmeta i teološka sinteza studija

Bilo je govora o raspodjeli predmeta po godinama studija. Podjela studija na filozofski i teološki dio se u nekim elementima pokazuje korisnom i potrebnom kako bi se mogli grupirati kolegiji istih predmeta i kako bi se lakše dobila cjelina studija. To osobito vrijedi za kolegije iz filozofije koja studente uči razmišljanju i tako ih pripravlja na teološki studij osposobljavajući ih za teološku spekulaciju.

To postaje tim važnijim što je prethodna školska izobrazba studenata lošija. Filozofski predmeti bi zato svakako trebali biti grupirani u prve dvije godine studija. *Optatam totius* je predložio da predavanja iz filozofije budu podijeljena u tri cjeline: *de homine, de mundo i de Deo*, no do sada to nitko nije ostvario.

Podjela studija na dvije cjeline ipak ne mora u svemu biti kruta. Predloženo je da se od teoloških predmeta osim Uvoda u otajstvo Krista i povijest spasenja, već u prvoj godini studija počne predavati i liturgika, a da se katehetski predmeti ostave za drugi dio studija.

Posljednjih godina daje se velika važnost socijalnoj problematici, a onda i društvenom i socijalnom nauku Crkve. Društveni nauk Crkve starije generacije svećenika često povezuju s katoličkom sociologijom te se misli da je toj materiji dan prevelik prostor. No, riječ je o nečemu novom i drugom. S temama društvenog nauka Crkve treba osobito upoznati studente laike na našim teološkim učilištima i na institutima.

U teološkom studiju više prostora bi trebalo dati i masovnim medijima.

Teze za diplomski ispit ne bi trebale biti teze iz pojedinih predmeta koje su već studenti polagali za vrijeme studija, nego bi trebale podupirati teološku sintezu studija teologije tako da student pojedinim pitanjima pristupi s biblijskog, dogmatskog, ali i s liturgijskog, pastoralnog, pravnog i drugih aspekata. Trebalo bi ih postaviti tako da one budu životna pitanja u susretu s kojima bi student trebao moći pokazati sposobnost suvislog teološkog promišljanja i zrelog postavljanja pred određenim problemima.

Kroz diskusiju je postalo jasno, osobito ako se u obzir uzmu razmišljanja i diskusija prethodnog dana, da je potrebno ponovno temeljito promisliti strukturu i program studija i da bi taj posao trebalo povjeriti jednoj komisiji. Eksplicitno je predloženo te od sudionika i podržano da se taj posao povjeri jednoj komisiji.

Veoma je važan i rad na sintezi studija te briga da svaki pojedini predmet uđe u zdravu teološku sintezu cjeline studija, a ne da pojedine materije studija ostanu samostalne, međusobno nepovezane, discipline.

Predajući svoj predmet profesor može iz vida i izgubiti sintezu cjelokupnog studija, ali ovakvi skupovi postaju mjesto gdje svi postajemo svjesni njezine potrebe. Iako se može nametnuti pitanje imaju li smisla ovako heterogeni skupovi kao što je simpozij profesora teologije, ipak je simpozij profesora teologije potreban.

c) Prijedlozi o mjestu i temi sljedećeg simpozija

U ime Vrhbosanske visoke teološke škole u Sarajevu dr. Božo Odošić je ponudio da mjesto održavanja sljedećeg uskrsnog simpozija profesora bude Sarajevo. Sudionici simpozija su s odobravanjem prihvatili taj prijedlog.

Gostoprinstvo simpoziju ponudila je i Teologija u Rijeci.

Za naredni simpozij predlagane su sljedeće teme: Kršćanstvo u dijalogu s islamom; Kršćanstvo i nekršćanske religije (jedna od ove dvije teme bila bi posebno prikladna ukoliko bi mjesto održavanja simpozija bilo Sarajevo); Metodika predavanja i oživljavanje studija teologije / Kako predavati teologiju?; Duh Sveti (tema 1998. godine u vidu pripreme na jubilej 2000.); fundamentalizam i individualizam; Visoko školstvo Crkve u Hrvata (nastavak teme).

d) Otvoreno pitanje simpozija

Kroz svu diskusiju na simpoziju trajno se, eksplicitno ili na latentan način, provlačilo pitanje: Tko je subjekt koji će riješiti odnos između KBF i afiliranih Teologija, tko će odlučiti o budućnosti svakog pojedinog instituta i tko će odrediti smjer daljnjeg razvoja svake pojedine ustanove? Zajedno s tim pitanjem provlačio se i prijedlog dijela sudionika simpozija o formiranju ekspertne komisije koja bi se ozbiljno pozabavila svim otvorenim pitanjima visokog crkvenog školstva, izradila konkretnije prijedloge i koja bi potom rezultate svoga rada predložila nadležnim vijećima, Biskupskoj konferenciji, Sveučilištu i Kongregaciji za katalički odgoj, da na temelju njih donesu kompetentne odluke.

Jednako se tako, već je spomenuto, iskristalizirala potreba ponovnog temeljitog promišljanja strukture i programa studija u svjetlu svega onoga što je rečeno te je predloženo da to učini jedna komisija u koju bi trebao ući po jedan predstavnik sa svake pojedine ili s nekoliko srodnih katedri.

Ekspertna grupa je potrebna i za rješavanje pitanja s obzirom na dvopredmetni studij.

Zato se u završnoj diskusiji spontano nametnula diskusija o formiranju ekspertnog radnog tijela koje bi na solidan način obradilo gornja pitanja. Čini se da su sudionici simpozija (barem znatan dio sudionika) smatrali da bi oblikovanje takve ekspertne komisije bilo i korisno i potrebno. No, kako odluka o takvim pitanjima nije u kompetenciji sudionika simpozija već je za takve odluke nadležno isključivo Vijeće KBF, prihvaćeno je da odluku o tome donese Vijeće KBF na temelju Zapisnika sa simpozija, a da bi zapisnik trebao na kraju donijeti i neke teze, koje se mogu izvući iz sveukupnog rada i diskusije na simpoziju.

Prisutni biskup dr. Marin Srakić je također pozdravio prijedlog formiranja jedne ekspertne komisije, jer bi ona bila od pomoći i BK te bi pomogla definiranje statuta, statusa, pravilnika i programa svih visokoškolskih ustanova Crkve u Republici Hrvatskoj. Predložio je da na jednom od skorih zasjedanja BK cijeli radni dan ili pola dana bude posvećeno tim pitanjima te da im eventualna ekspertna komisija iznese svoje stavove i prijedloge o spomenutim pitanjima. Pri BK već postoji jedna komisija biskupa za odnose s KBF. Biskupi su se već pitali koja

je i kakva je njihova zadaća i odgovornost u odnosu prema KBF. Iz Rima su dobili odgovor da se to pitanje može definirati i u statutu KBF. Spomenuta ekspertna komisija bi zato mogla pomoći i domišljanje odnosa između BK i KBF.

ZAKLJUČAK

Smatramo da se na temelju svih izlaganja i diskusija na simpoziju mogu uobličiti sljedeće točke:

1. Na biskupe (odnosno Hrvatsku biskupsku konferenciju) spada da odluče:

u kojem će se pravcu razvijati afilirane Teologije (on ne mora nužno biti zajednički za sve četiri afilirane Teologije). Na temelju te odluke će se moći definitivno domisliti i doreći odnos između KBF i sada za crkveno pravno područje afiliranih Teologija, a za državno pravno područje područnih studija KBF;

koji sve instituti trebaju Crkvi u Hrvata i koliko je takvih instituta potrebno;

biskupi su pozvani naznačiti (svaki za svoju biskupiju, ali onda i svi zajedno kao HBK za područje cijele Republike Hrvatske) koliko vjeroučitelja trebaju te koliko i kakvih teološki obrazovanih laika trebaju kako bi crkvena učilišta znala koliko studenata trebaju upisivati na studij. U tom je smislu potrebno da BK (uz pomoć svojih vijeća) izradi projekt laičkih službi za budućnost, što će omogućiti stvaranje kvalitetnih nastavnih planova i programa studija u skladu s potrebama Crkve..

2. Potrebno je temeljito promisliti kanon, satnicu i raspodjelu obaveznih predmeta filozofsko-teološkog studija te ih tada uskladiti na KBF i na svim područnim studijima KBF.

3. Žurnom se nameće potreba rješavanja pitanja s obzirom na završne diplome studenata instituta afiliranih Teologija. Ta bi pitanja trebalo riješiti u nekoliko sljedećih mjeseci.

4. Sudionici simpozija podržavaju i potiču razmišljanja o dvopredmetnom studiju laika. Smatraju da bi nositeljem dvopredmetnog studija trebala biti crkvena učilišta barem kad je u pitanju formacija djelatnika u odgoju.

5. Sudionici simpozija smatraju potrebnim i korisnim da Vijeće KBF donese odluku o osnivanju ekspertne komisije koja bi se, pored gore navedenih, bavila i ostalim otvorenim pitanjima visokog školstva Crkve u Hrvata te aktivno surađivala s HBK u rješavanju svih navedenih pitanja.